YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kuudes jaosto)
2 päivänä toukokuuta 2002 *

Asiassa C-292/99,

Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään H. van Lier ja L. Ström, prosessiosoite Luxemburgissa,

kantajana,

vastaan

Ranskan tasavalta, asiamiehinään K. Rispal-Bellanger ja D. Colas, prosessiosoite Luxemburgissa,

vastaajana,

jossa yhteisöjen tuomioistuinta vaaditaan toteamaan, että Ranskan tasavalta ei ole noudattanut jätteistä 15 päivänä heinäkuuta 1975 annetun neuvoston direktiivin 75/442/ETY (EYVL L 194, s. 39; jäljempänä direktiivi 75/442/ETY) 7 artiklan 1 kohdan, sellaisena kuin se on muutettuna 18.3.1991 annetulla neuvoston direktiivillä 91/156/ETY (EYVL L 78, s. 32; jäljempänä direktiivi

* Oikeudenkäyntikieli: ranska.

91/156/ETY), vaarallisista jätteistä 12 päivänä joulukuuta 1991 annetun neuvoston direktiivin 91/689/ETY (EYVL L 377, s. 22; jäljempänä direktiivi 91/689/ETY) 6 artiklan 1 kohdan ja pakkauksista ja pakkausjätteistä 20 päivänä joulukuuta 1994 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 94/62/EY (EYVL L 365, s. 10; jäljempänä direktiivi 94/62/EY) 14 artiklan mukaisia velvoitteitaan, koska se ei ole laatinut koko aluettaan koskevia jätehuoltosuunnitelmia kaikille jätteille eikä ole sisällyttänyt pakkausjätteitä koskevaa lukua kaikkiin laadittuihin jätehuoltosuunnitelmiin,

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja F. Macken sekä tuomarit C. Gulmann, J.-P. Puissochet, V. Skouris (esittelevä tuomari) ja J. N. Cunha Rodrigues,

julkisasiamies: A. Tizzano,
kirjaaja: johtava hallintovirkamies H. A. Rühl,

ottaen huomioon suullista käsittelyä varten laaditun kertomuksen,

kuultuaan asianosaisten 10.5.2001 pidetyssä istunnossa esittämät suulliset huomautukset,

kuultuaan julkisasiamiehen 5.7.2001 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Euroopan yhteisöjen komissio on nostanut EY 226 artiklan nojalla kanteen, joka on saapunut yhteisöjen tuomioistuimeen 3.8.1999 ja jossa se vaatii yhteisöjen tuomioistuinta toteamaan, että Ranskan tasavalta ei ole noudattanut jätteistä 15 päivänä heinäkuuta 1975 annetun neuvoston direktiivin 75/442/ETY (EYVL L 194, s. 39) 7 artiklan 1 kohdan, sellaisena kuin tämä direktiivi on muutettuna 18.3.1991 annetulla neuvoston direktiivillä 91/156/ETY (EYVL L 78, s. 32; jäljempänä direktiivi 75/442/ETY), vaarallisista jätteistä 12 päivänä joulukuuta 1991 annetun neuvoston direktiivin 91/689/ETY (EYVL L 78, s. 32) 6 artiklan 1 kohdan eikä pakkauksista ja pakkausjätteistä 20 päivänä joulukuuta 1994 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 94/62/EY (EYVL L 365, s. 10) 14 artiklan mukaisia velvoitteitaan, koska se ei ole laatinut koko aluettaan koskevia jätehuoltosuunnitelmia kaikille jätteille eikä ole sisällyttänyt pakkausjätteitä koskevaa lukua kaikkiin laadittuihin jätehuoltosuunnitelmiin.

Sovellettavat oikeussäännöt

Yhteisön lainsäädäntö

Direktiivi 75/442/ETY

2 Direktiivin 75/442/ETY tarkoituksena on varmistaa jätteistä huolehtiminen ja niiden hyödyntäminen ja jätteen tuottamisen rajoittamiseen tähtäävien toimenpiteiden edistäminen erityisesti edistämällä puhtaita teknologioita ja tuotteita, jotka voidaan kierrättää ja käyttää uudelleen.

3 Direktiivin 75/442/ETY 6 artiklassa säädetään seuraavaa:

"Jäsenvaltioiden on perustettava tai nimettävä toimivaltainen viranomainen tai toimivaltaiset viranomaiset, jotka vastaavat tämän direktiivin toimeenpanosta."

4 Direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 ja 2 kohdassa säädetään seuraavaa:

"1. Edellä 3, 4 ja 5 artiklassa mainittujen tavoitteiden toteuttamiseksi on 6 artiklassa tarkoitettua toimivaltaista viranomaista tai viranomaisia vaadittava laatimaan niin pian kuin mahdollista yksi tai useampia jätehuoltosuunnitelmia. Näiden suunnitelmien on käsitettävä erityisesti seuraavat asiat:

— hyödynnettävien tai käsiteltävien jätteiden lajit, määrät ja alkuperä;

— yleiset tekniset vaatimukset;

— tietynlaisia jätteitä varten mahdollisesti tarvittavat erityisjärjestelyt;

— sopivat paikat tai laitokset jätteistä huolehtimiseksi.

Suunnitelmat voivat koskea esimerkiksi:

— luonnollisia henkilöitä tai oikeushenkilöitä, joilla on jätteenkäsittelyyn tarvittava pätevyys;

— jätteiden hyödyntämis- ja huolehtimistoiminnan arvioituja kustannuksia;

— sopivia keinoja jätteiden keräilyn, lajittelun ja käsittelyn järkeistämisen edistämiseksi.

2. Jäsenvaltioiden on oltava tarvittaessa yhteistyössä muiden jäsenvaltioiden ja komission kanssa tällaisten suunnitelmien laatimiseksi. Niiden on ilmoitettava näistä suunnitelmista komissiolle."

5 Direktiivin 91/156/ETY 2 artiklan 1 kohdan ensimmäisessä alakohdassa säädetään, että jäsenvaltioiden on saatettava tällä direktiivillä direktiiviin 75/442/ETY tehtyjen muutosten noudattamisen edellyttämät lait, asetukset ja hallinnolliset määräykset voimaan viimeistään 1.4.1993 ja ilmoitettava siitä viipymättä komissiolle.

Direktiivi 91/689/ETY

6 Direktiivin 91/689/ETY 1 artiklan mukaan sen tavoitteena on vaarallisten jätteiden valvottua hoitoa koskevan jäsenvaltioiden lainsäädännön lähentäminen.

7 Direktiivin 91/689/ETY 6 artiklassa säädetään seuraavaa:

"1. Toimivaltaisten viranomaisten on direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan mukaisesti laadittava joko erillisinä tai osana yleisiä jätehuoltosuunnitelmia vaarallisten jätteiden kuljetusta ja käsittelyä koskevat suunnitelmat ja pidettävä ne yleisesti saatavilla.

2. Komissio suorittaa näiden suunnitelmien keskinäisen vertailun erityisesti huolehtimis- ja hyödyntämismenetelmien osalta. Komissio antaa pyynnöstä tietoja jäsenvaltioiden toimivaltaisille viranomaisille."

8 Direktiivin 91/689/ETY 10 artiklan 1 kohdan ensimmäisessä virkkeessä säädetään, että jäsenvaltioiden on toteutettava tämän direktiivin noudattamisen edellyttämät toimenpiteet ennen 12.12.1993. Neuvoston direktiivin 94/31/EY (EYVL L 168, s. 28), joka annettiin 27.6.1994 ja jolla muutettiin direktiiviä 91/689/ETY, 1 artiklan 1 kohdassa tätä määräaikaa jatkettiin 27.6.1995 asti.

Direktiivi 94/62/EY

9 Direktiivin 94/62/EY tarkoituksena on sen 1 artiklan 1 kohdan mukaan pakkauksista ja pakkausjätteistä huolehtimista koskevien kansallisten toimenpiteiden yhdenmukaistaminen, jotta voitaisiin toisaalta ehkäistä ja lieventää niiden vaikutuksia jäsenvaltioiden ja kolmansien maiden ympäristöön ja varmistaa näin ympäristönsuojelun korkea taso ja toisaalta taata sisämarkkinoiden toiminta ja

ehkäistä kaupan esteiden syntyminen sekä kilpailun vääristyminen ja rajoittuminen yhteisössä.

10 Direktiivin 94/62/EY 14 artiklassa, jonka otsikko on "Jätehuoltosuunnitelmat", säädetään seuraavaa:

"Jäsenvaltioiden on tässä direktiivissä tarkoitettujen tavoitteiden ja toimenpiteiden mukaisesti sisällytettävä [jätehuoltosuunnitelmiin, jotka on laadittava direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan mukaisesti,] erityinen luku pakkauksista ja pakkausjätteistä huolehtimisesta — — ." *

11 Direktiivin 94/62/EY 22 artiklan 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

"Jäsenvaltioiden on saatettava tämän direktiivin noudattamisen edellyttämät lait, asetukset ja hallinnolliset määräykset voimaan ennen 30 päivää kesäkuuta 1996. Niiden on ilmoitettava tästä komissiolle viipymättä."

Kansallinen lainsäädäntö

12 Direktiivit 75/442/ETY, 91/689/ETY ja 94/62/EY on saatettu Ranskan oikeusjärjestyksen osaksi jätehuollosta ja materiaalien talteenotosta 15.7.1975 annetulla lailla nro 75-633 (Journal Officiel de la Republique française (JORF) 16.7.1975, s. 7279), sellaisena kuin se on sittemmin muutettuna ja täydennettynä

* Lainausta on korjattu yhteisöjen tuomioistuimessa, koska direktiivin suomenkielinen versio on epätarkka.

jätehuollosta ja ympäristönsuojelua varten rekisteröidyistä laitoksista 13.7.1992 annetulla lailla nro 92-646 (JORF 13.7.1992, s. 9461) ja ympäristönsuojelutoimien voimistamisesta 2.2.1995 annetulla lailla nro 95-101 (JORF 3.2.1995, s. 1840; jäljempänä laki nro 75-633).

13 Lain nro 75-633 10 §:ssä säädetään seuraavaa:

"Ympäristöministeriön on laadittava valtioneuvoston päätöksellä määrättäviä tiettyjä jäteluokkia koskevat kansalliset jätehuoltosuunnitelmat ottaen huomioon kyseisten jätteiden haitallisuuden tai niiden käsittelyn ja varastoinnin erityispiirteet — — ."

14 Lain nro 75-633 10-1 §:n 1 momentissa säädetään seuraavaa:

"Jokaiselle alueelle on laadittava alueellinen tai useamman alueen yhteinen teollisuuden erityisjätteitä koskeva jätehuoltosuunnitelma — — ."

15 Lain nro 75-633 10-2 §:n 1 momentissa säädetään seuraavaa:

"Jokaisella departementilla on oltava departementtikohtainen tai useamman departementin yhteinen kotitalousjätteitä ja muita kunnallislain L. 373—3 §:ssä mainittuja jätteitä koskeva jätehuoltosuunnitelma — — ."

16 Lain nro 75-633 10 §:n 3 momentissa säädetään seuraavaa:

"Vyöhykkeillä, joilla sovelletaan 10-1 ja 10-2 §:ssä tarkoitettuja suunnitelmia, julkisoikeudellisten oikeushenkilöiden ja niiden toimeksisaajien tekemien jätehuoltoa koskevien päätösten — — on oltava näiden suunnitelmien mukaisia.

— —

Näiden suunnitelmien tarkistamisessa noudatetaan samaa menettelyä kuin niiden laatimisessa.

— —

Valtioneuvosto päättää suunnitelmien valmistelua koskevista yksityiskohtaisista säännöistä ja niiden valmistelussa, julkaisemisessa ja tarkistamisessa noudatettavista menettelyistä — — ."

17 Näitä säännöksiä on sittemmin tarkennettu kotitalousjätteitä ja niihin rinnastettavia jätteitä koskevista jätehuoltosuunnitelmista 3.2.1993 annetulla asetuksella nro 93-139 (JORF 4.2.1993, s. 1874) ja muita kuin kotitalousjätteitä tai niihin rinnastettavia jätteitä koskevista jätehuoltosuunnitelmista 3.2.1993 annetulla asetuksella (JORF 4.2.1993, s. 1875). Nämä asetukset on sitten korvattu kotitalousjätteitä ja niihin rinnastettavia jätteitä koskevista jätehuoltosuunnitelmista 18.11.1996 annetulla asetuksella nro 96-1008 (JORF 24.11.1996, s. 17138) ja teollisuuden erityisjätteitä koskevista jätehuoltosuunnitelmista 18.11.1996 annetulla asetuksella nro 96-1009 (JORF 24.11.1996, s. 17140). Asetuksella

nro 96-1008 tehdyissä muutoksissa säädetään direktiivin 94/62/EY 14 artiklan mukaisesti velvollisuudesta sisällyttää jätehuoltosuunnitelmiin erityinen pakkausjätteitä koskeva luku.

Oikeudenkäyntiä edeltävä menettely

18 Komissio kiinnitti 10.4.1995 päivätyssä kirjeessään Ranskan viranomaisten huomiota siihen, että direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 2 kohdan mukaan niiden piti ilmoittaa jätehuoltosuunnitelmat. Mainitut viranomaiset vastasivat tähän kirjeeseen 14.6.1995, 4.4.1996, 19.9.1996 ja 22.11.1996 sekä 26.6.1997 päivätyillä kirjeillä lähettäen komissiolle 57 departementtikohtaista ja yhden departementtien yhteisen kotitalousjätteitä ja niihin rinnastettavia jätteitä koskevaa jätehuoltosuunnitelmaa sekä 13 alueellista, muita kuin kotitalousjätteitä ja niihin rinnastettavia jätteitä koskevaa jätehuoltosuunnitelmaa.

19 Tutkittuaan sille lähetetyt suunnitelmat ja asiakirjat komissio lähetti Ranskan hallitukselle 19.12.1997 päivätyn virallisen huomautuskirjeen kehottaen tätä esittämään huomautuksensa niiden kolmen rikkomisen osalta, jotka liittyivät toimivaltaisten viranomaisten suorittamaan direktiivien 75/442/ETY, 91/689/ETY ja 94/62/EY täytäntöönpanoon.

20 Komissio väitti ensinnäkin, että jätehuoltosuunnitelmat eivät kattaneet koko kansallista aluetta, sillä 41:llä Ranskan 100 departementista ja 13:lla sen 26 alueesta ei ollut tällaisia suunnitelmia. Toiseksi komissio totesi, että kyseiset suunnitelmat eivät kattaneet kaikkia direktiiveissä 75/442/ETY ja 91/689/ETY tarkoitettuja jäteluokkia, ja se käytti esimerkkinä polykloorattuja bifenyylejä (jäljempänä PCB) koskevien suunnitelmien puuttumista ja sitä, että toisinaan sairaanhoidon jätteet mainittiin komissiolle ilmoitetuissa alueellisissa suunnitelmissa ja toisinaan ne oli jätetty näiden suunnitelmien ulkopuolelle sillä perusteella, että niitä käsiteltäisiin valmisteltavina olevissa erityissuunnitelmissa, joita

ei ollut ilmoitettu komissiolle, taikka vielä sitä, että tietyntyyppisiä jätteitä ei ollut otettu huomioon alueellisissa suunnitelmissa, vaan ne oli siirretty departementtikohtaisiin suunnitelmiin, jotka joko eivät olleet voimassa tai joita ei ollut ilmoitettu komissiolle. Komissio totesi kolmanneksi, että kyseisissä suunnitelmissa ei direktiivin 94/62/EY 14 artiklan ja asetuksen nro 96-1008 vastaisesti ollut erityistä lukua pakkauksista ja pakkausjätteistä huolehtimisesta.

21 Ranskan hallitus vastasi 24.2.1998 päivätyllä kirjeellä tähän viralliseen huomautukseen.

22 Koska komissio katsoi, ettei tässä vastauksessa eikä missään Ranskan viranomaisten antamissa tiedoissa ollut esitetty sellaisia seikkoja, joiden nojalla virallisessa huomautuskirjeessä esitetyt moitteet olisi voitu asettaa kyseenalaisiksi, se lähetti 5.8.1998 päivätyllä kirjeellä Ranskan tasavallalle perustellun lausunnon kehottaen tätä toteuttamaan kyseisen lausunnon noudattamisen edellyttämät toimenpiteet kahden kuukauden kuluessa sen tiedoksiantamisesta.

23 Ranskan hallitus vastasi 21.10.1998 ja 26.2.1999 päivätyillä kirjeillä perusteltuun lausuntoon esittämällä komissiolle lisätarkennuksia ja ilmoittaen sille 10 uutta departementtikohtaista jätehuoltosuunnitelmaa.

24 Koska komissio katsoi, etteivät nämä lisätiedot osoittaneet Ranskan tasavallan toteuttaneen direktiivien 75/442/ETY, 91/689/ETY ja 94/62/EY mukaisten velvoitteidensa noudattamisen edellyttämiä toimenpiteitä, se päätti nostaa nyt esillä olevan kanteen.

Kanne

25 Komissio esittää kanteessaan kolme kanneperustetta, joiden mukaan jätehuoltosuunnitelmat eivät ole maantieteellisesti kattavia, ne eivät ole aineellisesti kattavia eikä niissä ole pakkausjätteitä koskevaa erityistä lukua.

Kanneperuste, jonka mukaan jätehuoltosuunnitelmien maantieteellinen kattavuus on epätäydellinen

26 Ensimmäisessä kanneperusteessaan komissio moittii Ranskan tasavaltaa siitä, ettei se ole noudattanut direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan eikä direktiivin 91/689/ETY 6 artiklan 1 kohdan mukaisia velvoitteitaan, koska se ei ole laatinut koko alueensa kattavia jätehuoltosuunnitelmia.

27 Komissio on ottanut huomioon Ranskan viranomaisten eri kirjeissään antamat tiedot ja kaikki ne suunnitelmat, jotka viimeksi mainittujen mukaan olivat voimassa, ja se toteaa, että kanteen nostamisajankohtana 11:llä Ranskan 100 departementista (Bouches-du-Rhône, Cher, Nièvre, Indre, Pariisi, Meurthe-et-Moselle, Moselle, Tarn-et-Garonne, Nord, Vienne ja Alpes-de-Haute-Provence) ei ollut departementtikohtaista kotitalousjätteitä ja niihin verrattavissa olevia jätteitä koskevaa suunnitelmaa. Lisäksi 6:lla Ranskan 26 alueesta (Midi-Pyrénées, Korsika, Martinique, Guadeloupe, Guayana ja Réunion) ei ollut muita kuin kotitalousjätteitä ja niihin rinnastettavia jätteitä koskevia alueellisia jätehuoltosuunnitelmia.

28 Komissio kiistää Ranskan hallituksen väitteet, joiden mukaan jätehuoltosuunnitelmien laatimisen viivästymiset selittyvät erityisillä syillä (teknisyys, etäisyys tai kumoaminen tuomioistuimessa) eivätkä näin ole jäsenyysvelvoitteiden laimin-

lyöntiä. Lisäksi näissä direktiiveissä asetettujen velvoitteiden noudattamatta jättämistä ei voida perustella halulla täytäntöönpanna kyseiset direktiivit lainsäädännöllä, joka kokonaisuutena ottaen on sisällöltään kunnianhimoisempi.

29 Komissio toteaa, että vaikka direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdassa asetetaan toimivaltaisille viranomaisille velvollisuus laatia "niin pian kuin mahdollista" jätehuoltosuunnitelmat, tätä ilmaisua ei voida tulkita siten, että sillä hiljaisesti tai implisiittisesti pidennettäisiin direktiiveillä 75/442/ETY ja 91/689/ETY säädettyjä täytäntöönpanomääräaikoja.

30 Koska direktiivin 75/442/ETY alkuperäisessä versiossa täytäntöönpanolle säädetty määräaika on joka tapauksessa päättynyt 24 kuukautta sen tiedoksiantamisen jälkeen eli 18.7.1977 ja koska direktiivi 91/156/ETY olisi pitänyt panna täytäntöön viimeistään 1.4.1993, komissio katsoo, ettei voida kohtuudella väittää, ettei niiden määräaikojen ylittämisellä, jotka näissä direktiiveissä säädetään niiden täytäntöönpanemiselle, jätettäisi noudattamatta jäsenyysvelvoitteita.

31 Ranskan hallitus ei kiistä sitä tosiseikkaa, että 11 departementilta ja 4 alueelta puuttui vastinekirjelmän jättämishetkellä jätehuoltosuunnitelma. Se väittää kuitenkin, että direktiivien 75/442/ETY ja 91/689/ETY mukaisten velvoitteiden noudattamatta jättämistä ei voida perustaa tähän seikkaan.

32 Ranskan hallitus toteaa ensiksi, että ne lait ja asetukset, jotka tarvitaan direktiivien 75/442/ETY, 91/689/ETY ja 94/62/EY soveltamisen varmistamiseksi Ranskassa, on jo annettu. Jätehuoltosuunnitelmien laatimisvelvollisuus oli otettu käyttöön vuonna 1992 ja sen noudattamista on edellytetty maaliskuusta 1993 lähtien.

33 Tämän jälkeen Ranskan hallitus väittää, että direktiiveissä 75/442/ETY ja 91/689/ETY niiden voimaansaattamiselle asetetulla määräpäivällä ei tarkoiteta päivää, jona departementti- tai aluekohtaisten jätehuoltosuunnitelmien tulee kattaa koko jäsenvaltio. Direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan mukaan nämä suunnitelmat on näet laadittava "niin pian kuin mahdollista". Yhteisön lainsäätäjä on näin ollen sallinut sen, etteivät jätehuoltosuunnitelmat vielä direktiivin 75/442/ETY voimaansaattamiselle asetetun määräajan päättyessä kata koko jäsenvaltiota. Sama koskee direktiiviä 91/689/ETY.

34 Ranskan hallitus väittää, että yhteisön säännöksessä olevalla ilmaisulla "niin pian kuin mahdollista" ilmaistaan määräaika, jolla korvataan kaikki kyseisessä lainsäädäntötoimessa olevat yleiset määräaikasäännökset ja joka ei ole ajallisesti rajoitettu. Se edellyttää, että jäsenvaltiot puolestaan osoittavat huolellisuutta kyseistä säännöstä soveltaessaan. Näin ollen koska jätehuoltosuunnitelmat jo kattavat 89 prosenttia departementeista ja 85 prosenttia alueista ja koska tiettyjen suunnitelmien hyväksymisessä esiintyneet viiveet voidaan selittää useilla syillä, kuten niillä teknisillä vaikeuksilla, joita näiden suunnitelmien laatiminen oli kohdannut kyseisten alueiden tai departementtien (jotka ovat saaria tai merentakaisia alueita) etäisyyden vuoksi, tai niiden monitahoisella maantieteellisellä asemalla (Pariisi), näille suunnitelmille asetettavalla laatuedellytyksellä ja sillä, että tietyt jo hyväksytyt suunnitelmat oli kumottu tuomioistuimessa, Ranskan hallitus katsoo, että se on osoittanut huolellisuutta soveltaessaan direktiivien 75/442/ETY ja 91/689/ETY asian kannalta merkityksellisiä säännöksiä. Se täsmentää, ettei se yritä vedota täytäntöönpanon vaikeuteen, vaan haluaa osoittaa, että yhteisöjen lainsäätäjä on juuri tämän tehtävän vaikeuden takia säätänyt joustavammasta määräajasta.

35 Lisäksi Ranskan hallitus väittää, että sen itselleen asettamat tavoitteet olivat kunnianhimoisempia kuin direktiivissä 75/442/ETY, ja se mainitsee tästä esimerkkeinä kierrättämisen kehittämisen ja raakaviemärivesien imeyttämisen, kierrättämistä varten tapahtuvan keruun ja sen, että kotitalousjätteiden aineksista 50 prosenttia kerätään talteen, toimintavaiheiden uudelleenpainottamisen jätteiden hyödyntämiseksi ja erityisesti biologisen hyödyntämisen, joka suorite-

taan sen sijaan, että jätteet varastoitaisiin ja poltettaisiin, millä aikanaan ennakoitiin kaatopaikoista 26 päivänä huhtikuuta 1999 annettua neuvoston direktiiviä 1999/31/EY (EYVL L 182, s. 1 ja oikaisu EYVL L 282, s. 16).

36 Lopuksi Ranskan hallitus toteaa, ettei ole oikein väittää, ettei niissä departementeissa tai niillä alueilla, joissa jätehuoltosuunnitelmien valmistelu ei vielä ole päättynyt, olisi mitään säännöksiä. Jollei suunnitelmaa ole hyväksytty, kaikissa näissä yksiköissä on suunnitelman valmisteluvaiheessa laadittuja analysoivia asiakirjoja, jotka voivat ohjata hallintotoimintaa, joten kyseistä suunnitelmaa sovelletaan tietyllä tavalla etukäteen.

37 Ranskan hallitus kehottaa siis yhteisöjen tuomioistuinta toteamaan, että direktiiveissä määrätyt jätteisiin liittyvät toimenpiteet on jo toteutettu kaikissa departementeissa ja kaikilla alueilla, ja puuttuvien suunnitelmien osalta, että niiden valmistelun hitaus ei ole aiheutunut Ranskan viranomaisten laiminlyönnistä.

38 Tältä osin on syytä muistuttaa, että direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan mukaan 3, 4 ja 5 artiklassa mainittujen tavoitteiden toteuttamiseksi on 6 artiklassa tarkoitettuja toimivaltaisia viranomaisia vaadittava laatimaan niin pian kuin mahdollista yksi tai useampia jätehuoltosuunnitelmia.

39 On todettava, että direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan mukainen velvollisuus laatia jätehuoltosuunnitelmat edellyttää tämän tavoitteen saavuttamista eikä tätä velvollisuutta voida täyttää suunnitelmien valmistelu- tai laatimistoimenpiteillä taikka toimenpiteillä, joilla vahvistetaan lainsäädännölliset puitteet tämän tavoitteen toteuttamiselle. Kuten Ranskan hallitus itsekin myöntää, perustellussa lausunnossa asetetun kahden kuukauden pituisen määräajan päättyessä tosiasiallisesti hyväksytyt jätehuoltosuunnitelmat eivät kattaneet Ranskan tasavallan koko aluetta.

40 Jotta kuitenkin voitaisiin ratkaista, onko komission ensimmäinen kanneperuste perusteltu, on ensin päätettävä, mikä on se direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan mukainen määräaika, jossa jäsenvaltioiden on tai oli laadittava jätehuoltosuunnitelmat.

41 Tältä osin on syytä todeta, että ilmaisun "niin pian kuin mahdollista" käyttäminen kyseisessä säännöksessä on yksi osoitus siitä, että sen täytäntöönpanolle direktiivin 91/156/ETY 2 artiklan 1 kohdan ensimmäisessä alakohdassa säädetty määräaika ei koske velvollisuutta laatia jätehuoltosuunnitelmat. Jos näin nimittäin olisi, kyseisellä ilmaisulla ei olisi enää merkityssisältöä. Tästä seuraa, että ilmaisua "niin pian kuin mahdollista" on tulkittava siten, että sillä asetetaan lähtökohtaisesti jäsenvaltioiden toimivaltaisille viranomaisille kohtuullinen määräaika tämän nimenomaisen velvollisuuden täytäntöönpanolle ja että tämä määräaika ei riipu edellä mainitun direktiivin voimaansaattamiselle säädetystä määräajasta.

42 Tämän ilmaisun merkityssisällön selvittämiseksi ja sen määrittämiseksi, mikä on direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan mukainen kohtuullinen määräaika jätehuoltosuunnitelmien laatimisvelvollisuuden täyttämiselle, kyseisen direktiivin tämän asian kannalta merkityksellisen säännöksen sanamuodon lisäksi on otettava huomioon myös sen taustalla olevat historialliset yhteydet ja ne tavoitteet, joihin sääntelyllä, jonka osa tämä säännös on, pyritään.

43 Tältä osin on syytä muistuttaa, että jätehuoltosuunnitelmien sekä myrkyllisten ja vaarallisten jätteiden käsittelyä koskevien suunnitelmien laatimisvelvollisuudesta on säädetty ensimmäistä kertaa yhteisön oikeudessa direktiivin 75/442/ETY 6 artiklassa, sellaisena kuin se oli alun perin, ja myrkyllisistä ja vaarallisista jätteistä 20 päivänä maaliskuuta 1978 annetun neuvoston direktiivin 12 artiklan 1 kohdassa (EYVL L 84, s. 43), jonka sanamuoto ei olennaisesti eroa direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan eikä direktiivin 91/689/ETY 6 artiklan 1 kohdan sanamuodosta.

44 Niiden tavoitteiden osalta, joihin direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdassa säädetyllä velvollisuudella pyritään, ilmenee itse tämän säännöksen sanamuodosta, että tämän velvollisuuden noudattaminen on kyseisen direktiivin 3, 4 ja 5 artiklassa tarkoitettujen tavoitteiden täydellisen toteuttamisen välttämätön edellytys (ks. analogisesti asia C-387/97, komissio v. Kreikka, tuomio 4.7.2000, Kok. 2000, s. I-5047, 95 kohta). Näiden tavoitteiden joukossa on pääasiallisesti kansanterveyden ja ympäristön suojelu, mikä muodostaa yhteisön jätelainsäädännön olennaisen ytimen. Oikeuskäytännön mukaan jätehuoltosuunnitelmien laatimisvelvollisuuden laiminlyöntiä on juuri tästä syystä pidettävä vakavana, vaikka tämä laiminlyönti olisikin rajoittunut vain pieneen osaan jäsenvaltion alueesta, kuten yhteen ainoaan departementtiin (ks. tämän suuntaisesti em. asia komissio v. Kreikka, tuomion 94 tai 95 kohta) tai yhdelle ainoalle laaksovyöhykkeelle (ks. tämän suuntaisesti asia C-365/97, komissio v. Italia, tuomio 9.11.1999, Kok. 1999, s. I-7773, 69 kohta).

45 Nämä seikat huomioon ottaen on syytä todeta, että vaikka direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdassa oleva ilmaisu "niin pian kuin mahdollista" tarkoittaakin, että jäsenvaltioille on annettava kohtuullinen määräaika jätehuoltosuunnitelmien laatimiseen, tämä ei millään tavoin vaikuta siihen, että kun pidetään mielessä näiden suunnitelmien merkitys tämän direktiivin tavoitteiden toteuttamisessa ja se seikka, että tästä velvollisuudesta on säädetty ensimmäistä kertaa vuonna 1975, kyseisiä Ranskan tasavallan viivästymisiä ei voida missään tapauksessa pitää kohtuullisina. Perustellussa lausunnossa asetetun määräajan päättymisajankohtana, eli 5.10.1998, direktiivin 91/156/ETY julkaisemisesta *Euroopan yhteisöjen virallisessa lehdessä* oli kulunut jo yli seitsemän vuotta ja direktiivin 91/689/ETY julkaisemisesta lähes seitsemän vuotta.

46 Jätehuoltosuunnitelmien valmistelussa olleilla vaikeuksilla, joihin Ranskan hallitus vetoaa, ei voida perustella näin merkittäviä viivästymisiä.

47 Mitä ensinnäkin tulee hyväksyttyjen suunnitelmien kumoamiseen tuomioistuimissa ja muun muassa pitkistä välimatkoista aiheutuneisiin teknisiin vaikeuksiin

tai tiettyjen departementtien ja alueiden hankalaan maantieteelliseen sijaintiin, riittää, kun muistutetaan, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan jäsenvaltio ei voi sisäiseen tilanteeseensa — kuten yhteisön toimenpiteen täytäntöönpanossa ilmenneisiin soveltamisvaikeuksiin — vetoamalla perustella sitä, ettei se ole noudattanut yhteisön oikeussääntöjen mukaisia velvoitteita ja määräaikoja (ks. mm. em. asia komissio v. Kreikka, tuomion 70 kohta).

48 Toiseksi se seikka, että jäsenvaltio väittää asettaneensa itselleen tavoitteita, jotka ovat kunnianhimoisempia kuin direktiivin tavoitteet, ei vapauta tätä valtiota velvollisuudesta noudattaa säädetyssä määräajassa vähintäänkin niitä edellytyksiä, jotka kyseisellä direktiivillä on asetettu.

49 Kun edellä olevat seikat otetaan huomioon, on näin ollen syytä katsoa, että komission ensimmäinen kanneperuste, jonka mukaan jätehuoltosuunnitelmat eivät ole maantieteellisesti kattavia, on perusteltu.

Kanneperuste, jonka mukaan jätteitä ja vaarallisia jätteitä koskevat jätehuoltosuunnitelmat eivät ole aineellisesti kattavia

50 Toisessa kanneperusteessaan komissio väittää, että Ranskan tasavalta ei ole noudattanut direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan eikä direktiivin 91/689/ETY 6 artiklan 1 kohdan mukaisia velvoitteitaan, koska se ei ole laatinut jätehuoltosuunnitelmia kaikille jätteille.

51 Komissio väittää kannekirjelmässään, että havainto, jonka mukaan jätehuoltosuunnitelmat eivät kata kaikkia jätteitä, on vahvistettu niissä vastauksissa, jotka Ranskan hallitus antoi niin viralliseen huomautukseen kuin perusteltuun lau-

suntoonkin ja jotka koskivat niitä kolmea jäteluokkaa, jotka komissio toi esimerkinomaisesti esille osoittaakseen, etteivät jätehuoltosuunnitelmat olleet aineellisesti kattavia (PCB:tä sisältävät jätteet, sairaanhoidon jätteet ja erityiset kotitalousjätteet).

52 Ranskan hallituksen vastineessaan esittämien tarkennusten seurauksena komissio kuitenkin on istunnossa täsmentänyt, että sen kanne rajoittuisi vastedes koskemaan niitä kolmea jäteluokkaa, joiden osalta jätehuoltosuunnitelmien puuttuminen oli voitu todeta.

53 Komission toista kanneperustetta on siis tutkittava komission näin täsmentämissä rajoissa.

PCB:tä sisältävät jätteet

54 Komissio toteaa PCB:tä sisältävien jätteiden osalta, että Ranskan viranomaiset ovat perusteltuun lausuntoon antamassaan vastauksessa itsekin todenneet, että 22:lla Ranskan 26 alueesta ei ole tähän jäteluokkaan kuuluvia jätteitä koskevia jätehuoltosuunnitelmia. Toisin kuin kyseiset viranomaiset, komissio katsoo, ettei PCB:tä sisältäviä jätteitä koskevien jätehuoltosuunnitelmien puuttumista voida perustella viittaamalla polykloorattujen bifenyylien ja polykloorattujen terfenyylien käsittelystä (PCB/PCT) 16 päivänä syyskuuta 1996 annetun neuvoston direktiivin 96/59/EY (EYVL L 243, s. 31) täytäntöönpanoon.

55 Ranskan tasavalta ei ole kiistänyt sitä, etteikö tilanne olisi ollut tällainen perustellussa lausunnossa asetetun määräajan päättyessä. Se väittää kuitenkin, että vuoden 1994 marraskuussa 14 alueellisessa suunnitelmassa oli nimenomaisia

erityissäännöksiä PCB:tä sisältävien jätteiden käsittelystä. Muilla alueilla kaikkiin vaarallisiin jätteisiin sovellettavat säännökset koskivat myös PCB:tä vaarallisten jätteiden luokittelusta 15.5.1997 annetun asetuksen nro 97-517 säännösten mukaisesti (Ranskan tasavallan virallinen lehti 23.5.1997, s. 7764). Ranskan hallitus täsmentää, että tämän asetuksen liitteessä II, joka koskee jätenimikkeistöä, on PCB:tä sisältäviä hydrauliöljyjä koskeva osasto ja PCB:tä sisältäviä muuntajia ja latureita koskeva osasto. Näin ollen on väärin väittää, ettei 22:lla Ranskan alueella ole direktiivin 75/442/ETY mukaista suunnitelmaa PCB:tä sisältävien jätteiden käsittelystä.

56 Ranskan hallitus väittää lisäksi, että koska PCB:n ja polykloorattujen terfenyylien käsittelyä koskevan kansallisen suunnitelman laatiminen on aloitettu direktiivin 96/59/ETY nojalla annettujen sitoumusten täyttämiseksi, tämän lisäksi on hyödytöntä säätää kaikkien alueellisten suunnitelmien tarkistamisesta vain sen vuoksi, että niihin sisällytettäisiin erityinen PCB:tä koskeva osasto. Tällainen tarkistaminen kestäisi sitä paitsi kauemmin kuin kyseisen kansallisen jätehuoltosuunnitelman valmistelu.

57 Tältä osin on syytä muistuttaa, että direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan säännöksen mukaan, johon viitataan direktiivin 91/689/ETY 6 artiklan 1 kohdassa, jätehuoltosuunnitelmien on käsitettävä erityisesti ne jätetyypit, jotka on hyödynnettävä tai käsiteltävä, mikä merkitsee sitä, että ne jäteluokat, joihin näitä suunnitelmia sovelletaan, on yksilöitävä itse suunnitelmissa. Näin ollen sillä seikalla, että asetusta nro 97-519, jossa on PCB:hen liittyviä osastoja, sovelletaan kaikkiin vaarallisiin jätteisiin, ei korjata PCB:een puuttumista alueellisista suunnitelmista.

58 Väitteestä, jonka mukaan direktiivin 91/689/ETY täytäntöönpano on direktiivin 96/59/ETY antamisen vuoksi hyödytöntä, on riittävää todeta, että ensin mainitussa direktiivissä mainitaan nimenomaisesti PCB:tä sisältävät aineet ja että se on näin ollen saatettava voimaan näiden aineiden osalta. Joka tapauksessa direk-

tiivissä 96/59/ETY ei ole säädetty minkäänlaisista direktiivin 91/689/ETY täytäntöönpanoa koskevista poikkeuksista tai rajoituksista.

59 Näin ollen on katsottava, että komission toinen kanneperuste on PCB:tä sisältäviä jätteitä koskevin osin perusteltu.

Sairaanhoidon jätteet

60 Komissio väittää Ranskan hallituksen sairaanhoidon jätteiden osalta nimenomaisesti myöntäneen perusteltuun lausuntoon antamassaan vastauksessa, että 5 alueella ei ole voimassa olevaa suunnitelmaa.

61 Ranskan hallitus myöntää, että 5:llä Ranskan alueella ei ole sairaanhoidon jätteitä koskevaa suunnitelmaa. Se muistuttaa kuitenkin, että jätehuoltosuunnitelman laatiminen on monitahoinen prosessi, jonka päättymispäivästä ei säädetä direktiivissä 75/442/ETY.

62 Tältä osin on syytä todeta, että Ranskan hallituksen perustelut, joilla se pyrkii osoittamaan, ettei direktiivissä 75/442/ETY säädetä siitä päivästä, jolloin jätehuoltosuunnitelmien laatimisen on päätyttävä, on tämän tuomion 40—47 kohdassa esitetyistä syistä hylättävä.

63 Näin ollen koska 5:llä Ranskan alueella ei, kuten Ranskan hallitus on myöntänyt, ole sairaanhoidon jätteitä koskevaa suunnitelmaa, on syytä päättää, että komission toinen kanneperuste on perusteltu sairaanhoidon jätteitä koskevilta osiltaan.

Erityiset kotitalousjätteet

64 Komissio katsoo, että Ranskan hallituksen valitsema menettelytapa, jonka mukaan tämä jäteluokka voidaan jättää huomiotta alueellisissa jätehuoltosuunnitelmissa ja jonka mukaan sitä koskevat määräykset voidaan antaa departementtikohtaisissa suunnitelmissa, ei ole tyydyttävä siitä syystä, että tietyissä tapauksissa sellaisia departementtikohtaisia suunnitelmia, joihin erityisten kotitalousjätteiden olisi sisällyttävä, ei ole vielä hyväksytty, joten ne eivät voi kattaa kyseistä jäteluokkaa.

65 On totta, että Ranskan viranomaiset ovat perusteltuun lausuntoon antamassaan vastauksessa todenneet, että erityisistä kotitalousjätteistä voidaan määrätä samanaikaisesti sekä alueellisessa että departementtikohtaisessa suunnitelmassa, ja neovat väittäneet samalla tämän jäteluokan tulleen huomioonotetuksi 16 alueella ja 22 departementissa. Komission esittämien arvioiden mukaan kuitenkin kanteen nostamisajankohtana 18:lla Ranskan departementilla 100:sta ei ollut kyseisiin jätteisiin liittyvää alueellista eikä departementtikohtaista suunnitelmaa.

66 Ranskan hallitus väittää, ettei mahdollisuudesta siirtää näiden jätteiden huolto alueellisista suunnitelmista departementtikohtaisiin suunnitelmiin aiheudu minkäänlaisia vaikeuksia. Sillä tarjotaan vain mahdollisuus valita joko alueellinen tai departementtikohtainen jätehuolto ilman, että millään näistä alueista olisi mahdollisuutta välttyä huoltosuunnitelmalta.

67 Kyseinen hallitus väittää lisäksi, että 15 departementtia niistä 18 departementista, joissa komission mukaan ei ole erityisiä kotitalousjätteitä koskevia suunnitelmia, ovat jo viimeksi mainitun esittämän ensimmäisen kanneperusteen kohteena. Kanneperuste on siis näiden departementtien osalta jätettävä tutkittavaksi ottamatta, sillä se ei eroa ensimmäisestä kanneperusteesta. Kolmen muun departementin (Oise, Haute-Loire ja Puy-de-Dôme) osalta Ranskan hallitus toteaa, että keskushallintoviranomainen on 19.10.1999 hyväksynyt Oisen uutta suunnitelmaa koskevan hankkeen ja että Auvergnen alueeseen kuuluvien Hau-

te-Loiren ja Puy-de-Dômen departementtien suunnitelmat on laadittu ennen kuin erityisiä kotitalousjätteitä koskevien jätehuoltosuunnitelmien laatiminen siirrettiin aluetasolta departementteihin ja että ne ovat tästä syystä parhaillaan tarkistettavina. Komission kanneperustetta on myös näiden kahden viimeksi mainitun departementin osalta pidettävä perusteettomana samoista syistä kuin vielä hyväksymättä oleviin suunnitelmiin liittyviä kanneperusteitakin, toisin sanoen koska direktiivissä 75/442/ETY ja 91/689/ETY ei säädetä määräaikaa näiden suunnitelmien hyväksymiselle.

68 Komissio myöntää vastineessaan, että siltä osin kuin sen toinen kanneperuste koskee erityisiä kotitalousjätteitä, se on osittain päällekkäinen ensimmäisen kanneperusteen kanssa. Se täsmentää tältä osin uudistavansa kanneperusteensa ainoastaan Haute-Loiren ja Puy-de-Dômen departementtien osalta, joissa ei ole erityisiä kotitalousjätteitä koskevia jätehuoltosuunnitelmia.

69 Tältä osin on riittävää todeta, että, kuten Ranskan hallitus itsekin on myöntänyt, Haute-Loiren ja Puy-de-Dômen departementeilla ei ole erityisiä kotitalousjätteitä koskevia jätehuoltosuunnitelmia. Ranskan hallituksen esittämä väite, jonka mukaan direktiivissä 75/442/ETY ei säädetä määräaikaa näiden suunnitelmien hyväksymiselle, on näin ollen hylättävä tämän tuomion 44—47 kohdassa esitetyistä syistä.

70 Komission toinen kanneperuste on siis myös perusteltu erityisiä kotitalousjätteitä koskevilta osiltaan.

Kanneperuste, jonka mukaan jätehuoltosuunnitelmista puuttuu pakkausjätteitä koskeva erityinen luku

71 Kolmannessa kanneperusteessaan komissio toteaa, että Ranskan viranomaiset ovat oikeudenkäyntiä edeltävän menettelyn aikana käymässään kirjeenvaihdossa

vahvistaneet, että Ranskan jätehuoltosuunnitelmista puuttuu pakkausjätteitä koskeva erityinen luku, millä menettelyllä on jätetty noudattamatta direktiivin 94/62/EY 14 artiklan mukaisia velvoitteita. Se toteaa lisäksi, ettei Ranskan hallitus ole ilmoittanut sille yhtäkään sellaista todellisuudessa hyväksyttyä suunnitelmaa, joka sisältäisi tällaisen luvun.

72 Ranskan hallitus toteaa, että direktiivin 94/62/EY 14 ja 22 artiklaa on tulkittava siten, ettei pakkausjätteitä koskevan erityisen luvun lisäämisvelvollisuutta voida toimeenpanna nopeammin kuin sitä jätehuoltosuunnitelmaa, johon tämä luku on sisällytettävä. Tämän hallituksen mukaan direktiivin 94/62/EY 14 artiklassa jätehuoltosuunnitelmista puhuttaessa käytetyn ilmaisun "on laadittava" (sen sijaan että siinä käytettäisiin ilmaisua "oli laadittava" tai "oli ollut laadittava") nojalla voidaan päätellä, että näiden suunnitelmien laatimisen ei välttämättä pitänyt olla päättynyt sinä päivänä, jona direktiivin 75/442/ETY voimaansaattamiselle säädetty määräaika päättyi.

73 Näitä perusteluja ei voida hyväksyä tämän tuomion 44—47 kohdassa selvitetyistä syistä. Näin ollen on todettava, että koska, kuten Ranskan hallituskin on myöntänyt, hyväksytyissä jätehuoltosuunnitelmissa ei ole pakkausjätteitä koskevaa erityistä lukua, komission tämän luvun puuttumista jätehuoltosuunnitelmista koskevan kolmannen kanneperusteen on myös katsottava olevan perusteltu.

74 Kaikkien edellä esitettyjen seikkojen nojalla on näin ollen todettava, että Ranskan tasavalta ei ole noudattanut direktiivin 75/442/ETY 7 artiklan 1 kohdan, direktiivin 91/689/ETY 6 artiklan 1 kohdan eikä direktiivin 94/62/EY 14 artiklan mukaisia velvoitteitaan, koska se ei ole laatinut koko aluettaan koskevia jätehuoltosuunnitelmia, koska se ei ole laatinut tällaisia suunnitelmia PCB:tä sisältäville jätteille, sairaanhoidon jätteille ja erityisille kotitalousjätteille ja koska se ei ole sisällyttänyt pakkausjätteistä huolehtimista koskevaa lukua kaikkiin laadittuihin jätehuoltosuunnitelmiin.

Oikeudenkäyntikulut

75 Yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 69 artiklan 2 kohdan mukaan asianosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut. Koska komissio on vaatinut oikeudenkäyntikulujensa korvaamista ja koska Ranskan tasavalta on hävinnyt asian, Ranskan tasavalta on velvoitettava korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Näillä perusteilla

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto)

on antanut seuraavan tuomiolauselman:

1) **Ranskan tasavalta ei ole noudattanut jätteistä 15 päivänä heinäkuuta 1975 annetun neuvoston direktiivin 75/442/ETY, sellaisena kuin se on muutettuna 18.3.1991 annetulla neuvoston direktiivillä 91/156/ETY, 7 artiklan 1 kohdan, vaarallisista jätteistä 12 päivänä joulukuuta 1991 annetun neuvoston direktiivin 91/689/ETY 6 artiklan 1 kohdan eikä pakkauksista ja pakkausjätteistä 20 päivänä joulukuuta 1994 annetun Euroopan parlamentin**

ja neuvoston direktiivin 94/62/EY 14 artiklan mukaisia velvoitteitaan, koska se ei ole laatinut koko aluettaan koskevia jätehuoltosuunnitelmia, koska se ei ole laatinut tällaisia suunnitelmia PCB:tä sisältäville jätteille, sairaanhoidon jätteille ja erityisille kotitalousjätteille ja koska se ei ole sisällyttänyt pakkausjätteistä huolehtimista koskevaa lukua kaikkiin laadittuihin jätehuoltosuunnitelmiin.

2) **Ranskan tasavalta velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.**

Macken Gulmann Puissochet

Skouris Cunha Rodrigues

Julistettiin Luxemburgissa 2 päivänä toukokuuta 2002.

R. Grass F. Macken

kirjaaja kuudennen jaoston puheenjohtaja